

Mit lehet tanulni egy gyerekköztársaság történetéből?



2015 tavaszán kavarta fel a [hazai kortárs művészeti színteret az OFF-Biennále](#). A független kurátorcsapat által megálmodott kiállítássorozat célja az volt, hogy a szervezők bármiféle állami forrás nélkül hozzanak létre nemzetközi szinten is figyelemre méltó művészeti eseményt Budapesten. A biennále komoly szakmai sikereket hozott, a 136 helyszínen és 200 programon 35 ezer látogató fordult meg, az OFF csapata pedig egy rangos [nemzetközi díjat is elnyert](#).

A második OFF szeptember végén indul majd, és eltérően az első rendezvénytől, ahová a meghívott hazai és nemzetközi alkotók szabadon hozhattak műveket, idén már van egy tematika, ami összefogja a két héten át zajló eseményt: a Gaudiopolis gyerekköztársaság eszméje és története.

Az idei OFF céljairól, Gaudiopolis történetéről és a kortárs művészeti színtér helyzetéről a kurátorcsapat két tagját, Somogyi Hajnalkát és Székely Katalint kérdeztük.

Remények

A Gaudiopolis a második világháborúban zsidó gyerekeket mentő Sztehlo Gábor evangélikus lelkész kezdeményezése volt: 1945 és 1950 között az ő vezetésével Zugligeten, a Pax gyermekotthonban élt együtt és alkotott sajátos közösséget több száz gyerek. Sztehlo köztársasága ihlette a Valahol Európában című filmet is, melyben a gyerekotthon több lakója szerepet is kapott.

A gyermekköztársaság története véletlenül merült fel az OFF összefogó témájaként: a kurátorok éppen akkoriban akadtak rá a Valahol Európában egy jelenetét ábrázoló standfotóra, amikor rájöttek arra, hogy az idei biennáléra a művészeknek szóló első felhívásuk túlságosan általános lett, nehéz hozzá kapcsolódni.

Ekkor jött szembe szinte a semmiből Gaudiopolis, és rögtön kiderült hogy ez a történet összefog mindent, amiről az idei OFF-on beszélni akartak: a civil felelősségvállalást, az oktatást, az oktatás és a demokrácia kapcsolatát, hogy milyen felnőtteket akarunk nevelni a gyerekeinkből, és hogy hogyan függ össze mindez azzal a krízissel, amiben élünk jelenleg. Ebből a keretből született meg aztán a második felhívás, amire számos alkotás érkezett itthonról és külföldről is.



Fotó: Reismann Marian: Sztehlo-gyermekotthon, 1946 Evangélikus Országos Múzeum, Budapest

Nem kizárólag a Gaudiopolisról szól az idei OFF, inkább ez lesz az a mag, ami köré felhúzzák az eseménysorozat elemeit. A biennálé történetibb megközelítésű kiállítását a Centrális Galériában (Blinken OSA Archívum) rendezik meg, ahol szó lesz más, hazai és nemzetközi gyerekköztársaságokról, illetve a koalíciós időszakról magáról is. Az OFF többi programja csak lazábban kapcsolódik a kiinduló témához.

Somogyi elmondása szerint bár a közbeszédben elég sok szó esik a második világháború következményeiről, de ezek elég egyoldalú és felszínes, erősen a hatalom által dominált megközelítések. A Gaudiopolis sztorijában éppen azt találták vonzónak, hogy egy egészen más arcát mutatja meg a háború utáni koalíciós időszaknak, mint amiről a történelemkönyvekben olvastunk.



Fotó: Reismann Marian: Sztehlo-gyermekotthon, 1946 Evangélikus Országos Múzeum, Budapest

Ahogy a gyerekköztársaságban élő gyerekek bevonultak a közéletbe, közösségeket hoztak létre, újságot alapítottak, kiállításokat szerveztek és kapcsolatba léptek a korszak számos fontos alkotójával, ugyanúgy a felnőttek köztársaságában is ez volt az az időszak, amikor minden izzott, sorra alakultak az újságok, népfőiskolák, egymást érték a koncertek és kiállítások.

„Sok reménnyel és még több csalódással teli időszak volt ez.”

– mondja erről a pár évről Székely, aki szerint az ugyan sokat számított, hogy a kommunisták rögtön a koalíciós időszak elején több fontos ponton kulcspozícióba kerültek (ők vezették például a belügyminisztériumot), de ez nem jelenti azt, hogy 1945 elejétől kezdve mindent azonnal be tudtak volna darálni. Volt itt pár év, amíg az oktatás és kultúra területén megmaradhattak az autonóm helyek. A Gaudiopolis egész sokáig húzta, 1950 legelején államosították.

Élet a gyerekköztársaságban

Gaudiopolis nagyszabású pedagógiai kísérlet volt, amit a szükség szült. A gyerekköztársaság több száz polgára nagyon sokféle társadalmi közegből érkezett: egyrészt ott voltak a félárva-árva zsidó gyerekek, akiket Sztehlo Gábor 1944-től kezdve mentett meg. De velük együtt éltek ott utcagyerekek és olyan gyerekek, akiket szüleik inkább otthonba adtak, illetve idővel olyanok is, akiknek szüleit már a háború előtti pozícióik miatt kezdték üldözni. Azaz a gyerekköztársaságban egyáltalán nem volt mindenki árva: a világháború után akadtak szülők, akik úgy látták, biztosabb ellátást jelent, ha otthonba adják a gyerekeiket.



Fotó: Reismann Marian: Sztehlo-gyermekotthon, 1946 Evangélikus Országos Múzeum, Budapest

Székely elmondása szerint a feljegyzésekből azt látni, hogy azok a gyerekvárosok működtek igazán jól, ahol nemcsak együtt laktak, de együtt is dolgoztak a gyerekek. A korabeli fotókon is látni, hogy Gaudiopolis lakói sokféle munkából kivették a részüket: maguknak építettek iskolaépületet és focipályát, javították a ruháikat és a cipőiket, újságot szerkesztettek és játékokat gyártottak. Ma már szokatlanul hatnak az építkezésen résztvevő gyerekekről készült fényképek, de a világháború utáni időszakban ez nem számított különlegesnek, országszerte bevonták az újraépítésekbe a gyerekeket.

A gyerekvárosban egy rövid ideig kísérleteztek a saját pénz, a Gapodollár bevezetésével is, aminek az értékét a villamosjegy árához kötötték, ezzel ösztönözték a benti munkát. Ekkor céhalapításban is gondolkodtak, ismert mestereket hívtak meg magukhoz, hogy segítsék a gyerekek szakmai fejlődését.

A Gaudiopolis működésének kulcsa a gyerekekre bízott felelősség mellett az volt, hogy nagyon jó tanárok dolgoztak az otthonban. Sárospatakról is érkeztek [reformer szemléletű pedagógusok](#), és a gyerekköztársaságban tanított többek között az Eötvös kollégiumból érkező Rákosi Zoltán és Vargha Balázs is.

Székely ugyanakkor hangsúlyozta, hogy az OSA-ban megrendezett kiállítás egyáltalán nem próbálja úgy beállítani Gaudiopolis történetét, mintha az idilli környezet lett volna, ahol minden gyerek nagyon boldogan élhetett. A háború utáni években sokan estek át nagyon súlyos traumákon, nagy volt a szegénység, sokan elveszítették családjukat, másoknak meg volt ugyan családjuk, de mégis beadták őket egy otthonba. Nekik nyilván nem volt könnyű életük a gyerekköztársaságban sem.

Azért sokan vannak, akik kifejezetten jó szívvvel emlékeznek az otthonban eltöltött időre, az ő visszaemlékezéseik és személyes tárgyaik révén állhat össze az OFF történeti része. Ehhez kapcsolódnak majd hol szorosabban, hol szabadabban a képzőművészeti alkotások.

1950-ben, az államosítás után Sztehlónak felajánlották, hogy maradjon, de nem akart, tudta, hogy a Gaudiopolis többé már nem működhetne úgy, ahogy kitalálta. Ekkor már az egyházával is megromlott a kapcsolata, a háború utáni években rendszeresek voltak a konfliktusok, például nem nézték jó szemmel, hogy nem csak kikeresztelkedett zsidó gyerekeket vett fel az otthonba. Egy segédlelkészi megbízást kapott, de közben egy új otthont is alapított sérült gyerekek számára. Folyamatosan látogatta a kitelepített családokat is, annyira sokat, hogy egy ponton már Péter Gábor is megüzente neki, hogy jobban tenné, ha felhagyna ezzel.



Fotó: Reismann Marian: Sztehlo-gyermekotthon, 1946 Evangélikus Országos Múzeum, Budapest

1956-ban svájci felesége két gyerekükkel hazautazott, Sztehlo 1961-ben meglátogatta őket, ekkor kapott infarktust. Orvosa azt tanácsolta, ne térjen még haza Magyarországra, így Svájcban maradt, egy kitelepülésen lett lelkész. Útlevele időközben lejárt, többé nem is tudott visszajönni Magyarországra, 1974-ben halt meg Svájcban. Székely elmondása szerint Sztehlo személye, mélységes humánuma és szolidaritása az idei OFF egyik fontos inspirációs forrása volt.

Az a jó, ha van feszültség

Ebből a történeti keretből építkezve szeretné felhívni a figyelmet az OFF a jelen válsághelyzetére. Mint Somogyi elmondta, a Gaudiopolis történetéből kiindulva olyan dolgokra kérdeznek majd rá a kiállító művészek, hogy mit jelent ma a közösségszervezés, az oktatás, hol van helye a társadalomban a gyerekek kreativitásának vagy hogy hogyan működik ma a szolidaritás.

Emellett az első OFF-hoz hasonlóan, idén is szempont lesz, hogy a biennále a kortárs magyar művészeti színtér állapotáról is mondjon valamit. A két évvel ezelőtti OFF célja az volt, hogy a helyi független színteret megerősítsék, és ez marad a fő szempont idén is.



Fotó: Reismann Marian: Sztelho-gyermekotthon, 1946 Evangélikus Országos Múzeum, Budapest

Somogyi szerint az egyik fontos probléma, ami a közös munka során világossá vált, hogy nincsenek új művek: a magyar művészeknek nincs lehetőségük, pénzüik arra, hogy nagyobb lélegzetű új műveket hozzanak létre. Az OFF stábja ezért idén nagyobb hangsúlyt fektetett erre a kérdésre: direkt arra kértek fel művészeket, hogy az említett témákra reagáló új műveket alkossanak. Az idei OFF is külföldi támogatásból valósul meg, a pályázás során pedig cél volt az is, hogy a hazai biennále után a magyar alkotások külföldre is eljuthassanak.

Az első OFF egy másik fontos tanulsága az volt, hogy a biennále egy csomó feszültséget a felszínre hozott a kortárs színtéren belül. Az OFF előtt a szakma progresszívan gondolkodó szegmense közösen panaszkodott, hogy mennyire rossz a helyzet, és volt egy konszenzus arról, hogy ebben minden szereplő egy oldalon áll. De Somogyi elmondása szerint abban a pillanatban, hogy elindult egy ilyen ambíciójú projekt, felbukkant egy rakás ki nem beszélt konfliktus.

„Soha korábban nem volt erről szó, hogy ellentétes érdekek vannak szakmán belül, hiába gondolunk mondjuk politikailag hasonló dolgokat. Ezt piszkálta fel az OFF”

– mondja Somogyi, aki pozitívumként látja, hogy két éve megjelentek ezek a viták. Olyan alapvető kérdésekről is szó van, mint hogy mi számít politikusságnak, mennyire kell politikusnak lennie egy műalkotásnak, mi a szerepe egy ilyen kiállításnak a társadalomban. Jellemző ezeknek a kérdéseknek a ki nem beszélésére, hogy a hazai művészeti színtér egy része túl soknak, egy másik része pedig túl kevésnek érezte azt, amit az OFF politikailag vállalt.

Emellett voltak olyanok hangok is, akik azt várták volna az OFF kurátoraitól, hogy a másik oldalhoz hasonlóan politikai alapon döntsenek arról, hogy kit választanak be a biennalé mezőnyébe, hogy kinek a művészete kapjon támogatást.

„Az OFF egy nagyon összeszorult térbe érkezett meg, és hirtelen mindenkinek mindenféle elképzelése lett arról, hogy mit kellett volna csinálnunk. Ezek a vágyak rávetültek a kezdeményezésre, és makacsul tartották magukat a fejekben, hiába próbáltuk mindig nagyon világosan megfogalmazni, mi is az pontosan, amit vállalunk és felajánlunk” – mondta még el Somogyi, aki arról is beszélt, hogy az OFF semmiképp nem akar egy pénzelosztó szervezetté válni és intézményesülni. Az OFF koncepciójának alapja, hogy intézményesülés helyett az egész projekt bármikor radikálisan átalakulhat, ha kezdetben kitűzött célokat úgy tudják a lehető legjobban szolgálni.

A második OFF-Biennále szeptember 29-e és november 5-e között zajlik majd, programokról, helyszínekről, művészekről az [esemény oldalán](#) lehet többet megtudni.

-
- [OFF BIENNALE](#)
- [Sztehlo Gábor](#)
- [Gaudiopolis](#)
- [gyerekváros](#)
- [gyerekköztársaság](#)
- [gyerekotthon](#)
- [biennale](#)